

МІЖНАРОДНІ І ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ» (В ЧАСТИНІ ВИЗНАЧЕННЯ МОВ НАВЧАННЯ)

Черненко Тетяна Василівна,
кандидат філософських наук

Іщенко Андрій Юрійович,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник

Литвиненко Олександр Миколайович,
кандидат філософських наук

У статті розглянуто проблеми, пов'язані з ухваленням нового Закону України «Про освіту», а саме з реакцією окремих сусідніх держав (передусім Угорщини та Румунії) на положення, що визначають мови навчання в освітніх закладах різних рівнів. Проаналізовано відповідність зазначених положень міжнародним правовим актам, ратифікованим Україною.

Ключові слова: закон, освіта, мови, національні меншини.

Chernenko Tetiana, Ishchenko Andrii, Lytvynenko Oleksandr

INTERNATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION OF THE NEW LAW OF UKRAINE «ON EDUCATION» (WITH REGARD TO LANGUAGES OF INSTRUCTION)

The article considers some problems connected with the adoption of the new Law of Ukraine "On Education", namely the reaction of certain neighboring states (primarily, Hungary and Romania) to the provisions defining the language of instruction in educational institutions of different levels. The authors analyze compliance of the mentioned provisions with the international legal acts ratified by Ukraine.

Keywords: legislation, education, languages, national minorities.

Постановка проблеми. Закон «Про освіту», ухвалений Верховною Радою України 5 вересня 2017 р. і підписаний Президентом України 25 вересня цього ж року, викликав значний негативний резонанс в окремих сусідніх країнах. Слід зауважити, що низка коментарів та гучних заяв діючих політиків цих країн пролунали майже одночасно та доволі безапеляційно. Втім, новітні

законодавчі зміни з метою якісного реформування вітчизняної освіти зацікавили представників міжнародного політикуму виключно через ст. 7 нового Закону України «Про освіту», присвячену зміні підходів до мов в українській освіті.

Аналіз останніх публікацій. Складна соціально-політична ситуація в Україні зумовила підвищення

інтересу вітчизняних учених до проблеми міжнаціональних взаємовідносин, освіти, мов навчання та спілкування національних меншин (С. Бевз, В. Кузьменко, І. Левченко, І. Мигович, Л. Сідун та ін.). Свого часу дослідженням мовних аспектів державної етнополітики були присвячені наукові праці В. Котигоренка, В. Кулика, Л. Нагорної, В. Бушанського, І. Лопушинського.

Вітчизняна практика білінгвальної освіти проаналізована в працях О. Павлик, Н. Зорька та Л. Асанова (відповідно особливості організації білінгвального навчання для дітей російської та кримськотатарської національних меншин), В. Бойченка, В. Колкунова, А. Солодкої (полікультурне виховання в закладах освіти), Е. Бекірова, М. Вахицької, Т. Окуневич, К. Маргітич, Є. Бубнова (підготовка педагогів для роботи в умовах шкіл для національних меншин).

Проблема розвитку шкіл національних меншин завжди перебувала в полі зору науковців. Зокрема, М. Авдієнко, Б. Чирко, В. Войнолович, Л. Войналович, О. Бистрицька, М. Марчук, В. Наулко, В. Недольська, С. Очеретко та ін. привертали увагу науковців до означеної проблеми. У наукових пошуках сучасних учених Б. Андрієвського, Л. Березівської, Є. Голобородько, В. Кременя, О. Обидьонові, О. Рафальського, Н. Рудницької, І. Миронової, О. Сухомлинської та ін. висвітлюються питання організації системи освіти для національних меншин і полікультурної освіти й виховання.

Мета дослідження. Якісна освітня реформа в Україні назріла давно, бо саме розвиток і вдосконалення освітньої галузі є нагальною передумовою економічного розвитку країни, результативного пошуку шляхів до зростання добробуту суспільства. Водночас аналіз міжнародної реакції на ухвалення в Україні освітніх новацій дає можливість розуміння, що питання гуманітарної політики залишатимуться одними з найуразливіших місць у нинішньому протистоянні українського суспільства гібридній агресії, розпочатій керівництвом Російської Федерації. Автори мали на меті: розглянути проблеми, пов'язані з ухваленням нового Закону України «Про освіту», а саме з реакцією окремих сусідніх держав на положення, що визначають мови навчання в освітніх закладах різних рівнів; проаналізувати відповідність зазначених положень міжнародним правовим актам, ратифікованим Україною; обґрунтувати низку положень та конкретних рекомендацій, спрямованих на врегулювання

конфліктних моментів імплементації нового Закону України «Про освіту».

Слід зауважити, що передбачена ст. 7 та Прикінцевими положеннями Закону України «Про освіту» зміна підходів до мов в українській освіті, полягає у такому: 1) з 2020 р. право навчатися рідною мовою національні меншини матимуть лише в дошкільних закладах та у початкових школах; 2) викладання загальноосвітніх предметів у основній (5–9 класи) та старшій профільній (у 10–11 класах, з часом і в 12 класі) школах здійснюватиметься державною мовою; 3) паралельно буде організовано вивчення мови, літератури, історії національної меншини мовою відповідної національної меншини [1]. Тобто саме те положення освітнього законодавства, яке має сприяти поступовому відродженню вживання державної мови шляхом поліпшення якості її викладання та є одним із найвагоміших чинників сприяння консолідації українського суспільства, формуванню національної стійкості до зовнішніх викликів і загроз, було визначено як серйозне порушення прав національних меншин і таке, що суперечить міжнародним правовим актам, ратифікованим Україною.

Уже 7 вересня 2017 р. Міністерство закордонних справ Румунії зробило заяву, в якій, зокрема, зазначалося, що, згідно з Рамковою конвенцією Ради Європи про захист національних меншин, держави зобов'язуються визнавати право кожної особи, яка належить до національної меншини, вивчати свою рідну мову, а також ішлося про те, що румунська сторона в діалозі з Україною щодо захисту прав румунської національної меншини постійно наголошувала на необхідності дотримання міжнародних норм. 13 вересня в Києві відбулася Шоста сесія румунсько-української урядової комісії із захисту осіб, що належать до національних меншин, у ході якої румунська сторона висловила незадоволення з приводу того, що ухвалення Закону України «Про освіту» відбулося без консультацій з представниками організацій румунської меншини, і закликала українську владу, перш ніж закон буде підписаний Президентом України, довідатися, що думають з цього приводу Венеціанська комісія та Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин.

20 вересня 2017 р. парламент Румунії прийняв декларацію, в якій зверталася увага на те, що «європейські стандарти захисту національних меншин, зокрема, близько 400 тисяч румун, які проживають в Україні, є фундаментом демократичних

перетворень, без якого неможливо просуватися по шляху європейської інтеграції», а також анонсувався приїзд в Україну групи румунських парламентарів для «врегулювання ситуації» [2]. 21 вересня президент Румунії Клаус Йоханніс скасував свій візит до України, запланований на жовтень 2017 р., і виступив проти візиту до Румунії Голови Верховної Ради України А. Парубія.

В Угорщині 7 вересня цього ж року міністр закордонних справ і торгівлі Петер Сійярто у телефонній заяві угорській агенції новин *MTI*, зокрема, сказав, що Україна «завдала Угорщині удару в спину ухваленням закону про освіту, який брутально порушує права угорської меншини» і назвав «ганебним» той факт, що «країна, яка прагне більш тісно співробітничати з Європейським Союзом, ухвалює рішення, що повністю суперечить європейським цінностям» [3].

12 вересня 2017 р. уряд Угорщини надіслав листи Генеральному секретарю ОБСЄ, Верховному комісару ООН з прав людини та Комісару ЄС з питань політики сусідства із закликом вжити заходів, щоб український закон про освіту не набув чинності. 19 вересня парламент Угорщини одностайно схвалив резолюцію із засудженням українського закону, який нібито порушує Копенгагенський документ та Паризьку хартію ОБСЄ, Європейську хартію регіональних мов або мов меншин. 21 вересня очільник офісу прем'єр-міністра Угорщини Янош Лазар під час прес-конференції назвав український закон про освіту «ганебним і неприйнятним» і закликав Президента України П. Порошенка не підписувати його. Він також використав згаданий вище фразеологізм «удар у спину» і зазначив, що Україна втрачає одного зі своїх друзів.

22 вересня 2017 р. міністр П. Сійярто з трибуни Генеральної асамблеї ООН закликав Верховного комісара з прав людини «розпочати розслідування», оскільки Закон України «Про освіту» «явно порушує конвенцію ООН і міжнародні норми». 26 вересня він заявив, що «Україна може забути про інтеграцію до Європи», оскільки «Угорщина, перебуваючи в Європейському Союзі, блокуватиме і ветуватиме будь-які кроки, які могли б означати подальший прогрес у процесі європейської інтеграції України» [4].

7 вересня 2017 також було оприлюднено роз'яснення Міністерства закордонних справ Польщі, де йшлося про те, що міністерство «уважно стежитиме за процесом впровадження закону в життя і вживатиме всіляких заходів, аби гарантувати

полякам в Україні доступ до навчання польською мовою» [5].

9 вересня своє занепокоєння з приводу нового закону висловили у спільному листі до міністра закордонних справ України міністри закордонних справ Болгарії, Угорщини, Греції та Румунії. Прямітно, що деякі впливові ЗМІ Німеччини також приєдналися до критики на адресу нового українського закону. В цьому випадку головним аргументом проти його мовних положень називалася небезпека відчуження російськомовних громадян [6].

До загального занепокоєння та обурення приєднався і Президент Молдови І. Додон, який у своїй заяві, оприлюдненій на його сторінці у *Facebook*, висловив упевненість, що керівництво України «усвідомить негативні наслідки цього закону і зробить відповідні кроки, щоб відмовитися від нього» [7].

З усіх зацікавлених сторін Російська Федерація відреагувала найпізніше: 12 вересня 2017 р. був оприлюднений коментар департаменту інформації і друку МЗС, в якому ухвалення Закону «Про освіту» розцінили як «спробу "майданної" влади здійснити повну українізацію освітнього простору України». Лише 27 вересня ц. р. Державна дума РФ одногосно ухвалила заяву «Про неприпустимість порушення фундаментального права корінних народів і національних меншин України навчатися рідними мовами». У цьому документі зазначалося, що український закон про освіту «стане "актом етноциду" російського народу на Україні» [8]. Заява була спрямована в ООН, Міжпарламентський союз, Міжпарламентську асамблею СНД, Парламентську асамблею ОБСЄ, ПАРЄ. Аналогічну заяву ухвалила і Рада Федерації.

Показово, що критика українського Закону «Про освіту» з боку Росії практично збіглася в часі з ініціативою президента РФ щодо поліпшення становища з вивченням російської мови в Росії та недопущення скорочення обсягів її вивчення за рахунок розширення вивчення мов меншин. Подібні ініціативи в Росії засвідчують намагання влади заручитися додатковою підтримкою етнічних росіян — як наймасовішого і найбільш лояльного до влади електорату — за рахунок кроків, що не вимагають від держави жодних реальних зусиль, оскільки в одних національних регіонах Росії російській мові нічого не загрожує, тоді як в інших (Північний Кавказ) її використання в освіті та інших сферах суспільного життя фактично вже не регулюється з Москви.

Більш гостра і системна, порівняно з іншими країнами, реакція Румунії та Угорщини на мовну складову Закону «Про освіту», яка нібито дискримінує їх національні меншини в Україні, була цілком передбачуваною. Для цих країн підтримка збереження національної, культурної, релігійної ідентичності своїх меншин за кордоном є важливою складовою частиною державної політики. Особлива увага приділяється громадам, які існують у сусідніх країнах, на землях, що раніше входили до складу Румунії та Угорщини. Ці країни, як і Росія, здається, ще не позбулися остаточно «фантомного болю» за втраченими територіями, тому зберегти і посилити на них свою національну присутність є для них вкрай важливим. Крім того, публічна критика новацій Закону України «Про освіту» з боку Румунії та Угорщини зумовлюється внутрішньополітичною боротьбою в цих державах і намаганнями влади, використовуючи надумані приводи, завоювати підтримку виборців, орієнтованих на правоконсервативні, націоналістичні цінності.

В Угорщині досі жива пам'ять про наслідки Тріанонського договору (підписаний 4 червня 1920 р.), згідно з яким вона втратила понад дві третини своїх територій, що нині перебувають у складі Австрії, Румунії, Словаччини, Сербії, України, Хорватії, а також понад 60 % населення, у т. ч. два мільйони етнічних угорців. З 2010 р. після приходу до влади в Угорщині правих сил на чолі з В. Орбаном день «Тріанонської ганьби» щорічно відзначається як День національної єдності. Збереження «інтелектуальної і духовної єдності... нації, розірваної на частини бурями минулого століття» визначається як національна мета та обов'язок у Конституції Угорщини 2011 р. У документі також зазначено, що Угорщина «з урахуванням єдності всієї угорської нації, несе відповідальність за долю угорців, які проживають за її межами, сприяє збереженню і розвитку їх спільнот, підтримує їх прагнення, спрямовані на збереження угорського ідентитету, забезпечення індивідуальних і колективних прав, створення громадських органів самоврядування..., а також сприяє їх співпраці між собою і з Угорщиною» (ст. D) [11].

Ще 13 травня 2014 р. прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан у парламенті країни заявляв, що «угорці, які проживають у Карпатському регіоні, мають право на подвійне громадянство, на права національної спільноти і на автономію» [9]. 21 березня 2017 р. аналогічну заяву зробив віце-прем'єр міністр Ж. Шем'єн, який між іншим зазначив, що «етнічні угорські партії (в інших країнах) не лише

мають дбати про представлення інтересів місцевої угорської спільноти, але також несуть відповідальність перед усією нацією» [10]. Можна констатувати, що угорські високопосадовці ставляться до згаданих конституційних положень цілком серйозно і готові дотримуватися їх буквально, навіть якщо це шкодить відносинам з іншими державами, і не лише з Україною. Так, на початку вересня 2017 р. виник інцидент у відносинах між Угорщиною і Румунією через закриття в місті Тиргу Муреш (угор. Марошвашаргелі) угорської католицької школи. Угорська сторона розцінила це як «наступ на католицьку церкву, угорську меншину і дітей» і попередила, що блокуватиме вступ Румунії до міжнародних організацій, зокрема до Організації економічного співробітництва і розвитку. Як бачимо, цей інцидент, а саме реакція Угорщини, дуже нагадує той, що виник з приводу мовних положень українського закону про освіту.

У Румунії, у свою чергу, великою популярністю користується ідея єдності румунської нації незалежно від державних кордонів. Румунськими громадами в діаспорі та суміжних країнах (останні діаспорою не вважаються) опікується Міністерство у справах румунів звідусіль (такий дослівний переклад назви *Ministerul pentru Romnii de Pretutindeni* використовується на україномовній версії сайту міжнародної служби «Радіо Румунія»). Робота з їх культурної інтеграції також є одним із напрямів діяльності Міністерства національної освіти (між іншим, на сайті цього міністерства регіони України, де компактно проживають румуни, називаються Південна Бессарабія і Північна Буковина, що підкреслює їх «відірваність» від відповідних румунських/молдавських регіонів і є «коректним» приблизно так само, як називати територію Галичини Східною Малопольщею). З 2015 р. остання неділя травня в Румунії відзначається як День румунів звідусіль. Ідея національної єдності сполучається з ідеєю політичного об'єднання національних територій. Згідно з даними соціологічних опитувань, у 2012 р. 86 % жителів Румунії підтримали б об'єднання їхньої країни з Молдовою [12]. Напевно, таким самим було би їх ставлення і до перспективи приєднання до Румунії «Південної Бессарабії» та «Північної Буковини».

Слід наголосити, що необхідність змін у підходах до використання мов в українській освіті диктується не тільки (а у випадку угорської, румунської та польської меншин — і не стільки) потребою консолідації українського суспільства, зміцнення національної ідентичності та єдиного культурно-світоглядного простору. В контексті міжнаціональних

відносин та відносин із відповідними іноземними державами особливо важливим є те, що зволікання із запровадженням положень і норм, що містяться в новому Законі України «Про освіту», тягне за собою загрозу реальних порушень прав представників відповідних національних громад та їх дискримінацію за мовною ознакою.

Унаслідок недостатності обсягу вивчення української мови у національних школах та відсутності викладання загальноосвітніх предметів українською мовою, у 2016 р. 60,1 % школярів Закарпаття, які належать до угорської та румунської меншин, під час здачі іспитів ЗНО взагалі не подолали порогу «склав/не склав» тестування з української мови. Загалом по Закарпатській області незадовільну оцінку (від 1 до 3 балів за 12-бальною шкалою) отримало понад 36 % випускників, а в Березівському районі, де компактно проживають угорці, цей показник становив 75 % [13]. Тобто ці випускники середньої школи не володіють українською мовою на такому рівні, щоб продовжувати подальшу освіту чи розпочинати трудову діяльність в Україні за межами регіону проживання.

Необхідні для подальшого здобуття освіти чи роботи в інших регіонах України предмети, навіть за умови їх належного опанування національною мовою, застосувати без знання української мови неможливо. Отже, такі випускники після закінчення школи не мають освіти, яку можливо застосувати на переважній частині території України. Таким чином, збереження нинішніх підходів до мовної складової освіти означало б, що держава не виконує своїх конституційних обов'язків, допускаючи порушення прав громадян України та їх дискримінацію за мовною ознакою. Продовжуючи практику навчання у середній школі мовами національних меншин, Українська держава фактично «закріпила» би сотні тисяч молодих громадян України за районами компактного проживання відповідних меншин або спонукала б їх до еміграції.

Взагалі практика здійснення навчального процесу національними мовами є радянською спадщиною. Вона була зумовлена особливостями складної і суперечливої національної політики держави, що відійшла в минуле понад чверть століття тому. Збереження цієї практики у сучасній Україні призвело до того, що вивчення державної української мови у школах для меншин відбувається тільки на окремих уроках української мови та літератури, що негативним чином позначається на рівні освіти тих, хто навчається.

Також варто зазначити, що в етнополітичному аспекті здобуття повної середньої, професійної та вищої освіти мовами меншин у країні, де існує національна більшість, яка кількісно набагато переважає всі інші національності (як-от в Україні чи Польщі), автоматично призводить до творення дискримінованої і через те хронічно невдоволеної групи населення, оскільки скорочує можливості отримання роботи, налагодження нормального життя в інших регіонах країни (за межами регіонів компактного проживання представників відповідної національності), що створюватиме додаткові загрози національній безпеці у внутрішньополітичному вимірі.

Наголосимо, що така аргументація на користь нового закону неодноразово озвучувалася українськими високопосадовцями і політиками, однак до цього часу досягти розуміння, зокрема, із урядом Угорщини, українцям не вдалося, навіть незважаючи на адвокацію, здійснену нещодавно Сеймом Литви [14].

Оскільки з боку представників державної влади окремих країн лунали звинувачення в тому, що ст. 7 Закону України «Про освіту» порушує міжнародні нормативні документи, ратифіковані Україною, доцільно з'ясувати, наскільки це відповідає дійсності.

У Загальній декларації прав людини (1948) йдеться лише про право кожної людини на освіту і про пріоритетне право батьків на вибір виду освіти для своїх малолітніх дітей, але не про мову освіти (ст. 26). Також зазначається, що освіта «повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами» [15]. Очевидно, що в рамках держави цьому може сприяти лише загальнодержавна система освіти, і єдина мова викладання виступає при цьому головним об'єднувачим чинником. Натомість фрагментація освітнього простору за національною і мовною ознаками дає протилежний ефект.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) проголошує: «У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою» (ст. 27) [16]. Очевидно, що ні Закон України «Про освіту», ні жоден інший закон України не порушує це право.

Згідно з Конвенцією ООН про права дитини (1989), «у таких державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення, не може бути відмовлено у праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою» (ст. 30). Водночас у ст. 29 зазначено, що освіта дитини має бути спрямована на «виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає» [17]. Цим положенням Закон України «Про освіту» також не суперечить.

Протокол № 1 до Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основних свобод (1952) проголошує, що держава «поважає право батьків забезпечувати освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань», однак у цьому документі не йдеться про обов'язок держави фінансово та організаційно забезпечувати реалізацію цього права, так само як і про мову навчання (ст. 2) [18].

Згідно із Рамковою конвенцією Ради Європи про захист національних меншин (1995) держава зобов'язується «створити особам, які належать до національних меншин, рівні можливості для доступу до освіти всіх рівнів» (ст. 12) і визнає «за особами, які належать до національних меншин, право створювати свої власні приватні освітні та навчальні заклади і керувати ними», не несучи при цьому жодних фінансових зобов'язань. Умови для викладання мов національних меншин або навчання цими мовами держави «намагаються забезпечити, у міру можливості та в рамках своїх освітніх систем... без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою» (ст. 14).

У Рамковій конвенції також зазначається, що держави утримуються від політики асиміляції «без шкоди для заходів, що вживаються згідно з їх загальною політикою інтеграції» (ст. 5), тобто остання визнається такою, що має пріоритет [19].

Згідно з Документом Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ (1990), держави-учасниці будуть прагнути гарантувати особам, які належать до національних меншин, належні умови «для вивчення своєї рідної мови або навчання своєю рідною мовою» (п. 34) [20]. Таким чином, держава має вибір між двома можливостями, і реалізацію першої з них Закон України «Про освіту» повністю забезпечує.

Паризька хартія для нової Європи (Підсумковий документ Наради з безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася в Парижі 21 листопада 1990 р.) лише підтверджує, що «етнічна, культурна, мовна і релігійна самобутність національних меншин буде захищена і що особи, які належать до національних меншин, мають право вільно виражати, зберігати і розвивати цю самобутність без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом» [21]. Очевидно, що ні Закон України «Про освіту», ні жоден інший закон України не зазіхає на самобутність національних меншин і не перешкоджає їх вільному вираженню, збереженню й розвитку.

Що стосується Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (1992), то зобов'язання, що їх взяла на себе Україна у зв'язку з ратифікацією цього документа, передбачають варіативність у застосуванні відповідних положень. Наприклад, підпункт *iv)* пункту *c)* ст. 8, який зобов'язався застосовувати Україна, дає державі можливість вибирати між навчанням регіональними мовами або мовами меншин у рамках системи середньої освіти і викладанням їх як окремого предмета. Те ж саме передбачають і підпункт *iv)* пункту *d)* стосовно застосування згаданих мов у системі професійно-технічної освіти і підпункт *iii)* пункту *e)* стосовно їх застосування у системі вищої освіти, а саме можливість їх викладання у відповідних навчальних закладах як окремого предмета, про що і йдеться у ст. 7 Закону «Про освіту» [22].

11 грудня 2017 р. було оприлюднено офіційний висновок Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) щодо ст. 7 Закону України «Про освіту» [23]. Висновок є збалансованим та конструктивним. Зокрема, Комісія підкреслила, що «сприяння посиленню державної мови та її обов'язковість для усіх громадян є законною і навіть похвальною метою держави». Також зазначено, що державна мова – чинник єдності та взаєморозуміння в суспільстві. У висновку Венеціанської комісії наголошується, що питання змісту та обсягу прав належать виключно до компетенції Конституційного Суду України, а низка інших питань застосування мов має вирішуватися спеціальними законами. Таким чином, звинувачення з боку Угорщини до України не були підтримані на загальноєвропейському рівні. Також висновок Комісії не містить рекомендацій щодо внесення змін до ст. 7 чинного Закону України «Про освіту». Рекомендації, що містяться в заключній частині висновку

Венеціанської комісії, допоможуть упровадженню Закону України «Про освіту» в інтересах української мови як державної з урахуванням важливості забезпечення розвитку мов національних меншин України. Крім того, Венеціанська комісія рекомендує подовжити перехідний період, протягом якого будуть упроваджуватися нові підходи до мовної освіти. Міністерство освіти і науки України висловило готовність врахувати рекомендації Венеціанської комісії при імплементації чинного Закону України «Про освіту» та під час розробки та впровадження нових законодавчих актів у галузі освіти [24].

Отже, незважаючи на твердження окремих представників влади сусідніх держав, ст. 7 чинного Закону України «Про освіту» не суперечить жодному міжнародному документу, ратифікованому Україною, що на загальноєвропейському рівні було, зокрема, підтверджено офіційним висновком Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії).

Значно більшу проблему становлять розбіжності між ст. 7 Закону України «Про освіту» і Законом України «Про засади державної мовної політики», ст. 20 якого прямо гарантує право отримання освіти регіональними мовами або мовами меншин «через мережу дошкільних дитячих установ, загальних середніх, позашкільних, професійно-технічних і вищих державних і комунальних навчальних закладів з українською або іншими мовами навчання». У зв'язку з цим передбачено, що «у державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням регіональними мовами вивчення предметів ведеться регіональними мовами (за винятком української мови і літератури, вивчення яких ведеться українською мовою)». Противники нового Закону «Про освіту» можуть посилаватися на розбіжності в обох законодавчих документах. Ураховуючи багато інших принципових недоліків Закону «Про засади державної мовної політики», які перешкоджають формуванню єдиного гуманітарного простору України, й те, що він, власне, і створювався з метою завадити формуванню такого простору, уявляється безперспективним йти шляхом внесення до нього змін та доповнень. Більш доцільним було би ухвалити нові Закони «Про державну мову» і «Про мови національних меншин».

Однак, аби уникнути ситуації 2014 р., коли російські та деякі українські ЗМІ активно спекулювали на темі можливого скасування Закону «Про засади державної мовної політики», а спробу

Верховної Ради України зробити це подавали мало не як одну з причин відокремлення Криму і збройного заколоту на Донбасі, до реформування мовної політики необхідно підходити зважено. Процес підготовки нових законів має бути прозорим і відкритим для участі громадських організацій, компетентних у цьому питанні й зацікавлених у нормалізації мовної ситуації в країні.

Висновки

Реальна загроза національній безпеці України може бути пов'язана не із запровадженням змін, передбачених ст. 7 нового Закону України «Про освіту» та його Прикінцевими положеннями, а зі зволіканням з їх реалізацією, що може спричинити обмеження прав і соціальних перспектив представників національних меншин, позбавлених можливості досконалого оволодіння державною мовою, збитки для української економіки, репутаційні втрати. Імплементація Закону України «Про освіту» в частині, що стосується вживання мов в освіті, була важливим і вкрай необхідним кроком, спрямованим на забезпечення прав національних меншин, недопущення дискримінації їх представників за мовною ознакою.

Закон України «Про освіту» в частині визначення мов навчання не суперечить міжнародним правовим документам, ратифікованим Україною. Претензії до нього з боку окремих сусідніх держав, передусім Румунії та Угорщини, зумовлені насамперед їх специфічною політикою стосовно своїх співвітчизників у суміжних країнах, яка об'єктивно перешкоджає їх інтеграції в гуманітарний простір цих країн і створює передумови для виникнення сепаратистських (іредентистських) настроїв. Схоже на те, що метою румунської та угорської влади є не розширення соціальних можливостей для українських румунів та угорців, нереальне без досконалого володіння українською мовою, а збереження їх мовно-культурних «гетто», орієнтованих відповідно на Бухарест і Будапешт. Наслідки подібної політики Росії ми спостерігаємо в Криму і на Донбасі.

Піти під зовнішнім тиском на поступки і повернутися до попереднього варіанта ст. 7, яким надавалася можливість отримати середню освіту мовами національних меншин, було би контрпродуктивним, адже повна середня освіта мовами меншин з необхідністю передбачає наявність вищих навчальних закладів з тими самими мовами навчання (інакше випускники національних

шкіл будуть дискриміновані у своєму праві на отримання вищої освіти), а остання — створення відповідних мовно-професійних середовищ. Альтернативою за таких обставин може стати отримання випускниками національних шкіл вищої освіти за кордоном, а саме у своїх мовно-культурних метрополіях, що ніяк не може бути метою освітньої політики України.

Також недоцільно йти на невиправдані компроміси, які вихолощують зміст ст. 7 Закону України «Про освіту». Йдеться про можливість викладання мовами національних меншин у середній школі від двох до восьми предметів, про що було заявлено міністром освіти і науки Л. Гриневич на телеканалі «Прямо» 26 вересня 2017 р. Такий діапазон можливостей виглядає абсурдно. Адже якщо в два предмети вкладаються, наприклад, література та історія мовою меншини, то вісім предметів — це майже вся освітня програма, хіба що за винятком української мови та історії, тобто повернення до ситуації, що існувала до ухвалення нового закону.

На жаль, позиція країн, реакція яких на вітчизняні освітні новації була найбільш різкою, свідчить про застосування інструментарію «м'якої» сили у межах «імпорту цінностей» до України. Намагаючись вести конструктивний діалог із цих проблемних питань, українській стороні необхідно це обов'язково враховувати, не дозволяючи офіційним особам окремих зарубіжних країн вдаватися до тиску і шантажу.

Оскільки існує очевидна суперечність між ст. 7 Закону «Про освіту» і ст. 20 Закону «Про засади державної мовної політики», а також зважаючи на те, що останній об'єктивно стоїть на заваді формуванню єдиного гуманітарного простору України, на що неодноразово звертали увагу експерти й науковці, необхідно ухвалити нові Закони «Про державну мову» і «Про мови національних меншин», які забезпечували б домінування української мови в усіх сферах суспільного життя, а також гарантували би збереження мовної і культурної самобутності національних меншин.

Список використаних джерел

1. Чи зможуть нацменшини навчатися в школі рідною мовою? Коментує Павло Хобзей [Електронний ресурс] // Громадське радіо. — 2017. — 7 верес. — Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/ru/programs/kyiv-donbas/chy-zmozhut-nacmenshynu-navchatysya-v-shkoli-ridnoyu-movoyu-komentuye-pavlo-hobzey>
2. Парламент Румунії схвалив декларацію у зв'язку з українським освітнім законом [Електронний ресурс] // Європейська правда. — 2017. — 20 вересня. — Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/20/7071271/>
3. Ukraine has stabbed Hungary in the back by amending its education act [Електронний ресурс] / Міністерство закордонних справ і зовнішньої торгівлі Угорщини. — 2017. — 7 верес. — Режим доступу : <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/ukraine-has-stabbed-hungary-in-the-back-by-amending-its-education-act>
4. This will be painful for Ukraine [Електронний ресурс] / Міністерство закордонних справ і зовнішньої торгівлі Угорщини. — 2017. — 26 верес. — Режим доступу : <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/this-will-be-painful-for-ukraine>
5. Wyjaśnienia MSZ w związku z ustawą o edukacji i nauczaniem w języku polskim na Ukrainie. Biuro Rzecznika Prasowego Ministerstwo Spraw Zagranicznych [Електронний ресурс] / Міністерство закордонних справ Республіки Польща. — 2017. — 7 верес. — Режим доступу : http://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/c/MOBILE/aktualnosci/dla_mediow/sprostowania/wyjasnienia_msz_w_zwiazku_z_ustawa_o_edukacji_i_nauczania_w_jezyku_polskim_na_ukrainie
6. FAZ: Ошибка Украины с новым законом об образовании [Електронний ресурс] // DW. — 2017. — 14 верес. — Режим доступу : <http://p.dw.com/p/2jwks>
7. Додон чекає на відмову України від «несправедливого» освітнього закону [Електронний ресурс] // Європейська правда. — 2017. — 11 верес. — Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/11/7070777/>
8. Заявление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации «О недопустимости нарушения фундаментального права коренных народов и национальных меньшинств Украины обучаться на родных языках» [Електронний ресурс] / Посольство Російської Федерації у Словацькій Республіці. — 2017 р. — 27 верес. — Режим доступу : <https://slovakia.mid.ru/-/zaavlenie-gosudarstvennoj-dumy-federal-nogo-sobrania-rossijskoj-federacii-o-nedopustimosti-narusenia-fundamental-nogo-prava-korennyh-narodov-i-naciona?inheritRedirect=true>
9. Угорщина вимагає для угорців на Закарпатті автономії і подвійного громадянства [Електронний ресурс] // Українська правда. — 2017. — 13 трав. — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/13/7025158/>
10. Віце-прем'єр Угорщини: «Автономія — мета та майбутнє закордонних угорських меншин» [Електронний ресурс] // Закарпатський інформаційно-діловий портал «Mukachevo.net». — 2017. — 21 берез. — Режим доступу : <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/197237>

11. Основний Закон Угорщини (25 квітня 2011 року) [Електронний ресурс] / сайт Міністерства закордонних справ Угорщини. – Режим доступу : http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/3/00/50000/oroszyomda_jav%C3%ADtott.pdf
12. Бондаренко А. Объединение Молдовы и Румынии: миф, который может стать правдой [Електронний ресурс] // Европейська правда. – 2015. – 3 лип. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2015/07/3/7035520/>
13. Діти із сімей нацменшин повинні мати рівні шанси для отримання якісної освіти [Електронний ресурс] // Голос України. – 2017. – 12 верес. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/293444>
14. Депутати Сейму Литви заступилися за Україну перед Угорщиною [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2017. – 9 листоп. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/9/7073396/>
15. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
16. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
17. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021
18. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_535
19. Рамкова конвенція про захист національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_055
20. Документ Копенгагенського совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_082
21. Парижская хартия для новой Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_058
22. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/802-15>
23. Ukraine – Opinion on the provisions of the Law on Education of 5 September 2017, which concern the use of the State Language and Minority and other Languages in Education, adopted by the Commission at its 113th Plenary Session (Venice, 8–9 December, 2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)030-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)030-e)
24. Позиція МОН щодо опублікованого висновку Венеційської комісії: Міністерство дякує за роботу Комісії та готове імплементувати рекомендації [Електронний ресурс]. – 2017. – 11 груд. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/12/11/pozicziya-mon-shhodo-opublikovanogo-visnovku-veneczijskoyi-komisii/>

References

1. Czy zmożut natsmishyny navchatysia v shkoli ridnoiu movoiu? Komentuie Pavlo Khobzei [Will the national minorities be able to get education in native languages? Comments from Pavlo Khobzei]. *Hromadske radio – The Public Radio*. (2017, Sept. 7). *hromadskeradio.org*. Retrieved from <https://hromadskeradio.org/ru/programs/kyiv-donbas/chy-zmozhut-nacmeshyny-navchatysya-v-shkoli-ridnoyu-movoyu-komentuye-pavlo-hobzey> [in Ukrainian].
2. Parlament Rumunii skhvalyv deklaratsiu u zviazku z ukrainskym osvitnim zakonom [The Romanian Parliament approved a declaration in connection with the Ukrainian educational law]. *Yevropeiska pravda – European Truth*. (2017, Sept. 20). *eurointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/11/7070777/> [in Ukrainian].
3. Ukraine has stabbed Hungary in the back by amending its education act. *The Ministry of Foreign Affairs and Foreign Trade of Hungary*. (2017, Sept. 7). *kormany.hu*. Retrieved from <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/ukraine-has-stabbed-hungary-in-the-back-by-amending-its-education-act> [in English].
4. This will be painful for Ukraine. *Website of the Ministry of Foreign Affairs and Foreign Trade of Hungary*. (2017, Sept. 26). *kormany.hu*. Retrieved from <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/this-will-be-painful-for-ukraine> [in English].
5. Wyjaśnienia MSZ w związku z ustawą o edukacji i nauczaniem w języku polskim na Ukrainie. Biuro Rzecznika Prasowego Ministerstwo Spraw Zagranicznych [Explanations of the Ministry of Foreign Affairs in connection with the Act on Education and Teaching in Polish in Ukraine. Office of the Spokesman Ministry of Foreign Affairs]. *The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland*. (2017, Sept. 7). *msz.gov.pl*. Retrieved from http://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/c/MOBILE/aktualnosci/dla_mediow/sprostowania/wyjasnienia_msz_w_zwiazku_z_ustawa_o_educacji_i_nauczania_w_jezyku_polskim_na_ukrainie [in Polish].

6. FAZ: Oshybka Ukrainy s novym zakonom ob obrazovanii [FAZ: The mistake of Ukraine with the new law on education]. *DW*. (2017, Sept. 14). *p.dw.com*. Retrieved from <http://p.dw.com/p/2jwks> [in Russian].
7. Dodon chekaie na vidmovu Ukrainy vid «nespravedlyvoho» osvithnoho zakonu [Dodon awaits Ukraine's rejection of the «unfair» educational law]. *Yevropeiska Pravda – European Truth*. (2017, Sept. 11). *euointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.euointegration.com.ua/news/2017/09/11/7070777/> [in Ukrainian].
8. Zayavleniye Gosudarstvennoy Dumy Federalnogo Sobraniya Rossiyskoy Federatsii «O nedopustimosti narusheniya fundamentalnogo prava korennykh narodov i natsionalnykh menshinstv Ukrainy obuchatsya na rodnykh yazykakh» [Statement of the State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation "On the inadmissibility of violating the fundamental right of indigenous peoples and national minorities of Ukraine to learn in their native languages"]. *The Embassy of the Russian Federation in the Slovak Republic*. (2017, Sept. 27). *slovakia.mid.ru*. Retrieved from <https://slovakia.mid.ru/-/zaavlenie-gosudarstvennoj-dumy-federal-nogo-sobrania-rossijskoj-federacii-o-nedopustimosti-naruseniya-fundamental-nogo-prava-korennyh-narodov-i-naciona?inheritRedirect=true> [in Russian].
9. Uhorshchyna vymahaie dlia uhortsiv na Zakarpatti avtonomii i podviinoho hromadianstva [Hungary demands an autonomy and dual citizenship for Hungarians in Zakarpattia]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*. (2014, May 13). *pravda.com.ua*. Retrieved from <http://www.ppravda.com.ua/news/2014/05/13/7025158/> [in Ukrainian].
10. Vitse-premier Uhorshchyny: «Avtonomiia – meta ta maibutnie zakordonnykh uhorskykh menshyn» [Hungarian deputy Prime minister: "An autonomy is goal for the future for Hungarian minorities abroad"]. (2017, March 21). *mukachevo.net*. Retrieved from <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/197237> [in Ukrainian].
11. Osnovnoi zakon Venhrii (25 aprelia 2011 goda) [Constitution of Hungary]. *Ministerstvo zakordonnykh sprav Uhorshchyny*. (n. d.). *nemzetikonyvtar.kormany.hu*. Retrieved from http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/3/00/50000/orosznymda_jav%C3%ADtott.pdf [in Russian].
12. Bondarenko, A. (2015). Obiedinenie Moldovy i Rumynii: mif, kotoryi mozhet stat pravdoi [Unification of Moldova and Romania: a myth which can come true]. *Yevropeiska pravda – European Truth*. *euointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2015/07/3/7035520/> [in Russian].
13. Dity iz simei natsmenshyn povynni maty rivni shansy dlia otrymannia yakisnoi osvity [Children from national minority families should have equal opportunities to get quality education]. *Holos Ukrainy – The Voice of Ukraine*. (2017, Sept. 12). *golos.com.ua*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/293444> [in Ukrainian].
14. Deputaty Seymu Lytvy zastupylysia za Ukrainu pered Uhorshchynoiu [Deputies of the Seimas of Lithuania stood up for Ukraine in front of Hungary]. *Yevropeiska pravda – European Truth*. (2017, Nov. 9). *euointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.euointegration.com.ua/news/2017/11/9/7073396/> [in Ukrainian].
15. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [The Universal Declaration of Human Rights]. (n. d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Ukrainian].
16. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights]. (n. d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].
17. Konventsiiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. (n. d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].
18. Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Protocol for Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (n. d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_535 [in Ukrainian].
19. Ramkova konventsiiia pro zakhyst natsionalnykh menshyn [Framework convention on protection of national minorities]. (n. d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_055 [in Ukrainian].
20. Dokument Kopenhahenskoho soveshchaniia Konferentsyi po chelovecheskomu izmereniiu SBSE [Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE]. (n. d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_082 [in Russian].
21. Paryzhskaia khartiia dlia novoi Evropy [Charter of Paris for a New Europe]. (n. d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_058 [in Russian].
22. Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn» [Law of Ukraine "On ratification of European Charter for Regional or Minority Languages"]. (n. d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/802-15> [in Ukrainian].
23. Ukraine – Opinion on the provisions of the Law on Education of 5 September 2017, which concern the use of the State Language and Minority and other Languages in Education, adopted by the Commission at its 113th Plenary Session (Venice, 8–9 December, 2017). (n. d.). *venice.coe.int*. Retrieved from [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)030-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)030-e)
24. Pozytsiia MON shchodo opublikovanoho vysnovku Venetsiiskoi komisii: Ministerstvo diakuie za robotu Komisii ta hotove implementuvaty rekomendatsii. [Position of the Ministry of Education and Science regarding the published opinion of the Venice Commission: The Ministry thanks the work of the Commission and is ready to implement the recommendations]. (2017, Decem. 11). *mon.gov.ua*. Retrieved from <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/12/11/pozycziya-mon-shhodo-opublikovanogo-visnovku-veneczijskoyi-komisii/>